

Vedlegg: Høringssammendrag til Regler for liturgisk inventar og utstyr

De 4 høringsspørsmålene

I det følgende kommenteres hvert av de fire hovedspørsmålene utførlig:

Høringsspørsmål 1: Er det inventar eller utstyr som burde vært nevnt i forslaget til regelverk, eller som burde tas ut av det?

Noen høringsinstanser etterlyser inventar eller utstyr. Av *inventar* etterlyses altertavle/altersmykke og brudestoler. Av *utstyr* etterlyses koralbøker og annen liturgisk musikk, utstyr til røkelse, liturgiske klær til andre vigslende grupper enn prester og regler for bruk av blomster. Av dette er det kun bruk av blomster og utstyr til røkelse som ikke er omtalt i forslaget.

Nidaros biskop og bispedømmeråd mener at noe kan tas ut av regelverket og heller inngå i en veiledningstekst fra Kirkerådet:

Vi oppfatter regelverket som nokså detaljert, og spør om det i et regelverk fastsatt av Kirkemøtet er tjenlig å fastsette f. eks. bestemmelser om påskelys (§13) og bruk av sidebord/nisje i veggen (§12 siste ledd). Etter vårt skjønn bør reglene gjennomgås med tanke på å flytte deler av dem til f.eks. en veiledning utgitt av Kirkerådet.

I det justerte forslaget til regelverk som fremmes, er det i liten grad tatt ut inventar eller utstyr, men noen bestemmelser er blitt forenklet eller endret fra «skal» til «bør».

Høringsspørsmål 2: Bør det åpnes for at lesepult og talerstol kan kombineres i ett inventar?

Et overveldende flertall av høringsinstansene svarer ja på muligheten til å kunne kombinere lesepult og prekestol. (bl. a. *Nidaros biskop og bispedømmeråd*, *Hamar biskop og bispedømmeråd*, *Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd*, *Sør-Hålogaland bispedømmeråd*, *Det praktisk-teologiske seminar*, *Det teologiske Menighetsfakultet*).

Stavanger biskop og bispedømmeråd begrunner denne kombinasjonen på følgende måte:

Lesepulten er «ny» i vår sammenheng. I mange av de gamle kirkene ser det ut som presten har forlatt prekestolen og bruker lesepulten. I nye kirker vil et krav om at både prekestol og lesepult oppleves som en er i ferd med å fylle opp alterområdet med liturgiske møbler. Tidligere ble det lagt vekt på at man først og fremst skulle høre, og kun sjelden delta i nattverdhandlingen, tekstlesning m. v. Alter og prekestol har kjempet om den sentrale plassen. I dag er situasjonen en annen. Nå er det lagt vekt på at man i stor grad skal delta ikke bare i nattverdhandlingen, men også i tekstformidling

og opptredener av forskjellig art. Det er i dag ikke samme behov for en fast prekestol. Denne må være lett flyttbar og kan eventuelt erstattes med en lesepult, men denne må være i samsvar med rommets øvrige interiør.

Bjørgvin biskop og bispedømmeråd begrunner kombinasjonen ut fra gudstjenestereformen.

Gudstjenestereforma inneber at ordet sin plass i gudstjenesta ikkje er avgrensa til preikestolen, men omfattar lesepult, evangelieprosesjon og preikestol (Kirkehuset og lovgivningen, Andresen 2013, s 218). Difor kan det opnast for at lesepult og preikestol kan vera eitt inventar, så lenge dette møbelet oppfyller funksjonen til begge på ein god måte.»

Nord-Hålogaland biskop og bispedømmeråd mener derimot at prekestolen har en selvfølgelig plass i et luthersk kirkerom:

Prekenen og lesningene hører med som selvfølgelige deler av en gudstjeneste i Den norske kirke. Ut fra dette og dynamikken i gudstjenesten bør de også ha sine *steder* i kirkerommet. Vi mener at prekestolen har sin selvfølgelige plass i ethvert luthersk kirkerom som en permanent del av inventaret (jfr. 2B). Lesepulten er et inventar som har funnet sin plass i norske kirkerom etter forrige liturgireform og er et velkomment supplement til inventaret. Lesepulten er i hovedsak stedet det leses fra. At lesepulten noen ganger også brukes som prekestol viser bare at gudstjenesten har behov for fleksibilitet. Lesepulten er oftest et mobilt inventar. Om en kombinasjon av prekestol og lesepult blir innført som en mulighet kan man risikere at hele inventaret stues bort og ikke blir i bruk. Derfor vil vi ikke støtte tanken om å kombinere disse to inventarene i ett.

Kvinesdal, Fjotland og Feda menighetsråd mener at en slik kombinasjon kan svekke den rollen som forkynnelsen har i vår kirke:

Nei, det bør ikke åpnes for at lesepult og talerstol kan kombineres i ett inventar. Om det blir åpnet for dette, vil det bli en pedagogisk utfordring å formidle at ett av kirkens særlige oppgaver er å forkynne og å undervise, til det er det viktig å kunne ha et sakramentalt sted som er forbeholdt akkurat denne oppgaven. Forkynnelsen har vært det som har vært et hovedpunkt i den lutherske kirke. Men jeg ser også at det finnes argumenter for at en kan åpne for at lesepult og talerstol kan kombineres også. Særlig der hvor praksis har blitt at prekenen som hovedregel skjer fra lesepulten. Hos oss er det likevel behov for å benytte prekestolen når det er mye folk i kirken.

Skien kirkelige fellesråd er delt i synet på kombinasjon av lesepult og prekestol. *Ås kirkelige fellesråd* «ønsker primært å ha både lesepult og talerstol i kirkerommet» men antyder hvordan de eventuelt kan forenes på en god måte. De mener at «dersom de skal kombineres må snarere lesepulten endres til talerstol enn motsatt». Og *Bjørgvin biskop og bispedømmeråd* svarer ja «så lenge dette møbelet oppfyller funksjonen til begge på ein god måte.»

Kommentar: Dette kan ses i sammenheng med høringsbrevets forslag om at inventaret skal synliggjøre kirkerommet som et sted for samlingen om Ord og sakrament. En kombinasjon av

prekestol og lesepult kan da tenkes å være et *permanent inventar* som synliggjør et *Ordets sted*. Flere høringsinstanser støtter tanken om et *Ordets sted*. Ut fra dette kunne en tenke å legge til en presisering i paragrafen om at det kombinerte inventarstykket bør være et «**permanent inventar**». Da *Nemnd for gudstjenesteliv* behandlet saken i august 2014, ble det foreslått en noe «mykere» formulering ved å ta ut ordet «permanent», men legge til setningen: «**Det bør fortrinnsvis ha fast plassering**». Dette er tatt inn i forslaget til Kirkemøtet.

Hørings spørsmål 3: Er dere enige i reglene om kirkerommets hovedalter og andre altere?

Selv om flertallet av høringsinstanser sluttet seg til paragraf 5 om alter, påpekte flere at formuleringene her var uklare. Dette gjaldt særlig forholdet mellom den første setningen om at «en kirke skal ha *ett* alter» og det som deretter ble omtalt som «fremskutt alter» og «sidealtere». *Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd* foreslo å løse denne uklarheten simpelthen ved å endre tallordet «ett» til artikkelen «et», slik at første setning blir: «En kirke skal ha et alter». *Hamar biskop og bispedømmeråd* foreslo å presisere ordet «alter» til «hovedalter» og si: «En kirke skal ha ett *hovedalter*.» Denne formuleringen er tatt inn i det nye, justerte forslaget.

Det synes *ikke* å være noen uenighet blant høringsinstansene om at en kan ha ulike «sidealtere», når disse brukes til «mindre forsamlinger, bønnestasjoner under gudstjenesten og når kirkerommet er åpent for besøkende til meditasjon og bønn», slik forslaget lyder. *Møre biskop og bispedømmeråd* mener likevel at det bør stå at «dersom det er fleire altar, kan ein berre bruke eitt av dei i same gudstenesta». Når en ser bort fra bruken av sidealtere som «bønnestasjoner under gudstjenesten», er det ingen ting i høringen som tyder på at det er uenighet om dette prinsippet.

Spørsmålet er: Hva er «hovedalteret» når en setter inn «et fremskutt alter» i en kirke som allerede har et hovedalter, ofte fast montert til en altertavle? Grunnen til at en i flere kirker har satt inn et *fremskutt alter* er at det opprinnelige alteret er plassert langt fra menigheten, og/eller at en ønsker at presten leder nattverdliturgien bak alteret, hele tiden vendt mot menigheten (lat. *versus populum*)» og ikke står fremfor alteret, vendt mot øst (lat. *ad orientem*) i bønnene til Gud. I den nye gudstjenesteboken er dette spørsmålet belyst i kapittel 6, hvor begge disse bønneretningene er ansett som mulige.

I slike tilfelle synes det å være enighet om at det alteret som nattverdliturgien ledes fra, er *hovedalteret*. Grunnen til det er at «alteret er Herrens nattverdbord». Men kan da dette fremskutte alterbordet flyttes og fjernes fra sin sentrale plass i kirkerommet når gudstjenesten er over? Dette er en praksis som har vunnet innpass i mange menigheter i Den norske kirke de siste årene. Da bruker man i realiteten to hovedaltere i kirkerommet: ett fremskutt alterbord som brukes under gudstjenesten som nattverdbord, og ett alter i koret som «ikke fjernes, flyttes eller tildekkes» og konstituerer rommet som kirkerom når det ikke feires gudstjeneste, men som *ikke* brukes som nattverdbord. Høringsinstansene er delte i sin vurdering av dette:

Det praktisk-teologiske seminar mener at et fremskutt alter «må kunne flyttes og fjernes.» *Eidskog og Vestmarka menighetsråd* mener at et «fremskutt alter bør kunne fjernes når dette

er hensiktsmessig ut fra arrangement», men at «hovedalter er permanent utstyr og bør ikke flyttes og fjernes.» *Det teologiske Menighetsfakultet* sier ikke noe om et fremskutt alterbord kan fjernes etter en gudstjeneste, men ønsker å legge til i paragrafen at «Det må framgå tydelig av bruken at menigheten ved dette fremskutte alteret har et samlet fokus for bønn og tilbedelse». Det er rimelig å anta at dette understrekes for å unngå at det opprinnelige alteret i koret, som gjerne er størst og fremtrer mest markert i kirkerommet, blir oppfattet som hovedalteret når gudstjeneste feires. For liturgisk sett er hovedalteret identisk med bordet der nattverden feires.

Nittedal kirkelige fellesråd ønsket en mulighet til å kunne flytte på hovedalteret og foreslo en endring av *annet ledd* i paragrafen som begrenser hvor langt det kan flyttes: «Alteret er et permanent inventar i kirkerommet og skal ikke fjernes ut av kirkerommet eller tildekkes».

Hamar biskop og bispedømmeråd ønsker en større fleksibilitet når det gjelder et *fremskutt alter*. og foreslår et presiserende tillegg i *fjerde ledd* i paragrafen: «Fremskutt nattverdbord skal ha sin permanente plass i kirkerommet eller annet sted i kirkebygget når det ikke er i bruk.» Denne setningen er tatt inn i forslaget til revidert tekst.

Hamar biskop og bispedømmeråd ønsker også å føye til: «Nattverdbordet er et liturgisk møbel og skal ikke ha annen bruk.» Denne siste setningen er ikke tatt inn i det justerte forslaget, da en mener at det ikke skulle være nødvendig å presisere dette i et regelverk.

I høringsforslaget § 5, annet ledd står det om hovedalteret at «Alteret er et permanent inventar i kirkerommet og skal ikke fjernes, flyttes eller tildekkes». *Sør-Hålogaland bispedømmeråd* ønsket en mulighet til å søke om dispensasjon fra denne hovedregelen:

Bispedømmerådet stiller spørsmålet om det er klokt å være så rigid angående alteret slik forslaget fra KR foreligger. Det har oppstått og det vil oppstå situasjoner hvor det er svært ønskelig å flytte alteret til side f.eks. ved store sceneoppsett eller mange aktører. Dette gjelder vel så ofte gudstjenester og kirkens egne arrangement som kulturarrangement i samarbeid med lokale aktører. Forslag til ny tekst: «Alteret er et permanent inventar i kirkerommet som ikke bør flyttes, tildekkes eller fjernes. Biskopen kan gi dispensasjon.»

Noen høringsinstanser ønsker enda større fleksibilitet for plasseringen av alteret:

Ein bør vurdere om alterbord (og for den saks skuld døpefont og anna liturgisk inventar) kan ha fleire faste plasseringar tilpassa ulik bruk, og slik auke kyrkjerommet sin fleksibilitet (*Askvoll sokn*)

Det er litt uklart hvordan det tenkes når kirken har to altere, et permanent, som ikke kan flyttes og et frittstående. Selv om det frittstående alteret ofte fungerer som kirkerommets sentrale alter, må det kunne flyttes eller fjernes når det ikke er i bruk. Det permanente alteret skal ikke tildekkes, selv når det ikke er i bruk, f.eks. ved andre arrangementer i kirken. Denne bestemmelsen støtter vi. (*Bakklandet, Lade og Lademoen menigheter*)

Sandviken menighetsråd foreslår å fjerne kravet om at alteret skal være frittstående når nye kirker bygges:

Mange eldre kirker, inkludert Sandvikskirken, har fastmontert altertavle bak hovedalteret. Bestemmelsene må ikke kunne tolkes slik at disse kirkene blir pålagt endringer på dette, som i mange tilfeller vil bety drastiske inngrep i alterpartiet. Diskusjonen om presten bør forrette mot øst (ad orientem) eller mot menigheten (versus populum) er i høyeste grad levende. Det er slett ikke gitt at utviklingen vi har sett i favør av versus populum har fremtiden for seg. Derfor er det tjenlig med noe forsiktigere formuleringer på dette punktet. Vi foreslår følgende setning endret med den innskutte underskrevne setningen som tillegg: «Alteret bør stå så langt ut fra bakveggen at liturgen, når alteret er frittstående, kan forrette vendt mot menigheten, og at menigheten lett kan passere når ofringen skjer ved gang rundt alteret.»

Følgende avsnitt vil vi foreslå fjernet: «Når nye kirker bygges, skal alteret være frittstående. Alteret bør stå så langt ut fra bakveggen at liturgen kan forrette vendt mot menigheten, og at menigheten let kan passere når ofringen skjer ved gang rundt alteret.»

Stavanger biskop og bispedømmeråd er kritiske til tendensen til å flytte rundt på alteret:

Alteret skal først og fremst være *Herrens bord*. Det skal gi innrykk av et bord. *Alteret* er offerstedet. Det er der vi legger våre gaver. Det er *Guds tronstol*, symbolet på Guds nærvær. Det er *grensesteinen* mellom himmel og jord, - et skille mellom tid og evighet.

Vi vil påpeke en trend når det gjelder alterets betydning og funksjon. Det kan synes som om flere oppfatter alteret som noe som står i veien for menighetens utfoldelse (opptredener), og derfor må flyttes rundt etter eget forgodtbefinnende. Alteret må igjen få status som symbolet på Guds tilstedeværelse i rommet. Det er derfor svært viktig at regelverket i så sterk grad påpeker alters betydning i et kirkerom som det er understreket i det nye regelverket.

Det teologiske Menighetsfakultet foreslår å ta ut den teologiske forklaringen om hva et alter er, en forklaring som finnes i gjeldende regelverk og som var beholdt i høringsforslagets tekst, altså setningene: «Alteret er Herrens nattverdbord, og skal dermed bære kalken og disken og samle menigheten ved nattverdmåltidet. I kraft av Jesu Kristi død og oppstandelse og hans løfte om å være sammen med sine venner, markerer alteret også Guds nærvær.» Da Nemnd for gudstjenesteliv behandlet saken, sluttet de seg til forslaget om å ta ut den teologiske beskrivelsen, fordi de andre paragrafene ikke har slike teologiske forklaringer og fordi forklaringen heller ikke er en fyllestgjørende beskrivelse av hva et alter er. Ut fra dette ble disse setningene tatt ut av det fremlagte forslaget.

NFG hadde også andre endringsforslag til denne paragrafen i lys av høringen, blant annet ønsket nemnda å flytte leddet «Når nye kirker bygges...» slik at det blir siste ledd i paragrafen. Nemnda foreslo også å endre uttrykket «fremskutt alter» til «frittstående alter» for

å ta bort det midlertidige preget som ordet «fremskutt» antyder. Dette er også tatt til følge i det fremlagte forslaget til Kirkemøtet. Forslaget som hermed legges fram er identisk med NFGs forslag, med unntak av annet ledd, hvor NFG foreslo: «Hovedalteret **skal ha permanent karakter** i kirkerommet og skal ikke fjernes, flyttes eller tildekkes.» Her er høringsforslagets formulering «**er et permanent inventar...**» beholdt.

For å vise de endringer som er skjedd med høringsforslagets tekst i denne paragrafen(§5), er ord som er fjernet fra høringsforslaget markert i *kursiv skrift*, ny tekst er markert i **fet skrift**, og det som er videreført gjengis i vanlig skrift:

§ 5 Alter

En kirke skal ha ett **hovedalter**. *Alteret er Herrens nattverdbord, og skal dermed bære kalken og disken og samle menigheten ved nattverdmåltidet. I kraft av Jesu Kristi død og oppstandelse og hans løfte om å være sammen med sine venner, markerer alteret også Guds nærvær.* Alteret bør derfor ha en slik tyngde og verdighet at det fremstår som kirkerommets samlende midtpunkt, også når rommet ikke er i bruk.

Hovedalteret er et permanent inventar i kirkerommet og skal ikke fjernes, flyttes eller tildekkes.

I kirkerom der alteret er plassert langt fra menigheten, kan det *om ønskelig* innføres et **frittstående alter** *fremskutt nattverdbord* som kirkerommets **sentralalter** *sentrale alter*. **Det frittstående alteret** *Fremskutt nattverdbord* **skal ha sin permanente plass i kirkerommet eller annet sted i kirkebygget når det ikke er i bruk**. Det kan også finnes sidealtere til bruk for mindre forsamlinger. **Disse kan også anvendes som** bønnestasjoner under gudstjenesten og når kirkerommet er åpent for besøkende til meditasjon og bønn.

Når nye kirker bygges, skal alteret være frittstående. Alteret bør stå så langt ut fra bakveggen at liturgen kan forrette vendt mot menigheten, og at menigheten lett kan passere når ofringen skjer ved gang rundt alteret.»

Høringsspørsmål 4: Er det andre endringer eller kommentarer dere vil gi til forslaget til regler?

I det følgende kommenteres de paragrafene hvor høringsinstanser foreslo endringer.

Til § 1 Formål

En viktig endring fra gjeldende regelverk er § 1 Formål. Den nye formuleringen i formålparagrafen har fått en svært positiv respons i høringen: *Kirkerommet med sitt inventar og utstyr skal tjene til Guds ære og menighetens gudstjenestelige liv. Tjensvoll menighetsråd ønsker imidlertid å beholde den tidligere formuleringen i andre ledd, og foreslår:*

«Kirkerommet med sitt inventar og utstyr skal tjene til Guds ære og fremme den liturgiske

handling og forståelse hos dem som deltar i gudstjenesten.» Menighetsfakultetet foreslår kun å sette inn verbet «fremme» foran «menighetens gudstjenestelige liv», og dette er tatt inn i det fremlagte forslaget.

Til § 3 Definisjon

Enkelte høringsinstanser påpeker at begrepene «inventar» og «utstyr» er annerledes definert i dette regelverket enn i forsikringsdokumenter om kirkebygg. Denne forskjellen var omtalt i høringsbrevets kommentar til regelverket (s. 39), men enkelte høringsinstanser mener det er ønskelig å samordne begrepsbruken (*Nidaros biskop og bispedømmeråd* og *Tunsberg biskop og bispedømmeråd*). Kirkerådet finner det vanskelig å strukturere Regler om liturgisk inventar og utstyr etter hva som er gjeldende forsikringsbestemmelser. I forsikringsammenheng skilles det ikke mellom *inventar* og *utstyr*, men mellom *kirkebygningen* og *inventar/utstyr*.

Til § 4 Generelle bestemmelser

Høringsinstansene *KA*, *Sør-Hålogaland kirkevergelag* og *Holsen og Haukedalen sokneråd* påpekte at tredje ledd i paragrafen – «Kirkerommet skal være fleksibelt med hensyn til møbleringen...» - kan misforstås som «førende også for eldre kirker». Men i eldre kirker kan ikke kravet om fleksibilitet gjøres gjeldende av hensyn til bevaring av kulturminneverdier, noe som uttrykkes i samme paragraf.

Menighetsfakultetet foreslo at tredje ledd lyder slik: «Møbleringen av kirkerommet skal fremme fleksibel praksis, og det bør derfor vises tilbakeholdenhet med å bolte fast inventar i gulvet.» *Nemnd for gudstjenesteliv* støttet formuleringen, men foreslo å endre «Møbleringen av kirkerommet» til «Innredningen av kirkerommet». Dette er tatt hensyn til i det fremlagte forslaget.

Til § 5 Alter (se ovenfor til hørings spørsmål 3)

Til § 6 Alterring

Høringsforslaget lød: «En alterring/alterskranke skal inngå i en kirke og består av knefall og støtteskranke.»

Det praktisk-teologiske seminar mener «det bør angis at alterringen eller alterskranken kan være flyttbare, slik det antydes på side 39» i høringsdokumentet. Her stod det følgende: «En alterring/alterskranke kan imidlertid utformes på ulike måter ved f eks å være helt eller delvis åpen foran eller på sidene, og å være flyttbar.»

Flere andre høringsinstanser ønsker også å få dette presisert i regelverket, blant andre *KUN Kirkelig utdanningscenter i Nord*, *Stjørdal menighetsråd* og *Røyken kirkelige fellesråd*. *Kirkeansatte i Delta* skriver:

Alterringen bør være løstsittende i nye kirker for å gjøre rommene mer fleksible ved konserter etc. Kanskje også konsekvent være mulig å åpne i front for å minske avstanden til menigheten – da er det ingen sperrer imellom.

I og med at alterskranke er nevnt i paragrafen, er det tydelig at en ikke behøver å ha en hel alterring. Men det kan være behov for å presisere at alterringen/alterskranken kan være fast eller flyttbar. Dette er tatt til følge i det fremlagte forslaget.

§ 7 Døpefont

Det kom ikke mange kommentarer fra høringsinstansene om denne paragrafen. *Hamar biskop og bispedømmeråd* ønsket imidlertid å presisere at døpefonten «skal ha sin permanente plass» «og ikke benyttes til annet enn dåp.» Også *Røyken kirkelige fellesråd* ønsket å presisere «at døpefonten er et permanent inventar.» Dette anliggendet er ivarettatt i forslaget ved å bruke en tilsvarende formulering som i § 5 om alteret, slik at første setning endres til: «Døpefonten er **et permanent inventar i kirkerommet** og skal være plassert lett synlig for menigheten.

Det teologiske Menighetsfakultet foreslo å ta inn igjen nyanseringen i gjeldende regelverk om at «Kirkerommets utforming har betydning for plasseringen». Fakultetet ønsket også å ta inn en bestemmelse til slutt som åpner for dåp ved full neddykking: «Når det bygges nye kirker, kan menigheten også søke å etablere en døpefont som gir anledning til dåp ved full neddykking av barn og/eller voksen.»

Muligheten for dåp ved full neddykking i en luthersk kontekst har vært diskutert i Det lutherske verdensforbund (LVF) og blitt tematisert i Norsk luthersk-baptistisk samtalegruppe i 1984-1989. I rapporten fra denne bilaterale læresamtalen («Én Herre Én tro Én kirke En lengsel mot én dåp», utgitt av Kirkens informasjonstjeneste) heter det:

Som et uttrykk for at Den norske kirke også aksepterer dåp ved neddykking, burde en overveie å endre Alterboken slik at den også gir adgang til dåp ved neddykking, slik at de som døpes som voksne, kan få mulighet til å velge denne dåpsformen. Det bør presiseres at både dåp ved overøsing og ved neddykking er gyldig dåp etter luthersk syn, og fra kirkens side bør en ikke legge press på noen til å velge en spesiell dåpsform (side 35).

En kan overveie om dette anliggendet bør tas inn i regelverket på nåværende tidspunkt. Til Menighetsfakultetets forslag kan en innvende at det er vanskelig å tenke seg en utforming av en *døpefont* som også voksne kan døpes i ved full neddykking. Da handler det mer om et dåpsbasseng, og må eventuelt komme i tillegg til en døpefont. I det fremlagte forslaget er det føyd til en mindre presis formulering i paragrafen, slik: «Når det bygges nye kirker, kan menigheten også søke om å tilrettelegge for dåp ved neddykking».

Nemnd for gudstjenesteliv anbefalte at døpefonten ikke bør plasseres i koret og foreslo å endre «vanligvis fremme i kirkeskipet eller i koret» til «fortrinnsvis i kirkeskipet». Dette er tatt til følge i det fremlagte forslaget.

Til § 8 Prekestol og lesepult (se kommentarene ovenfor til høringsspørsmål 2)

Til § 9 Orgel

Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd foreslo en endring i første setning i høringsforslaget:

Vi mener denne setningen kan oppfattes både som deskriptiv og normativ. Den kan tolkes slik at det ligger et «bør» i denne setningen. For å unngå det, foreslår vi denne formuleringen: «Pipeorgelet har tradisjonelt vært kirkens hovedinstrument».

Stavanger biskop og bispedømmeråd foreslår ingen endring og skrev:

Det er også viktig at orgelet beholdes i våre kirker. Det har til tider vært vanskelig å motivere menighetene som bygger kirker til å prioritere midler til dette. Men det er ingen andre instrument som på samme måte greier å «fylle rommet».

Kvinesdal, Fjotland og Feda menighetsråd mente at «det bør tas inn en setning som sier noe om at orgelet bør plasseres slik at organist og liturg har «øyekontakt». Dette er et viktig hensyn, men en antar at dette og mange andre hensyn ivaretas i det som allerede står om at det skal være «et nært samarbeid mellom orgelbygger, den orgelsakkyndige konsulent og arkitekten». Også godkjenningsmyndigheten for nye kirkebygg kan ivareta dette.

Musikernes fellesorganisasjon (MFO) mener at orgel i nye kirkebygg er «ofte dårlig planlagt. Dette kan skyldes manglende kunnskaper hos arkitekten om størrelse og optimal plassering av et såpass stort instrument. I tillegg til at en hensiktsmessig plassering beskrives, må orglets plassering og utforming inn allerede i kirkens prosjekteringsfase. Dette må skje i samarbeid med orgelkonsulent og orgelbygger.»

Det er ikke foreslått noen endringer av § 9 i høringsforslaget.

Til § 10 Kirkeklokker

Generelt er det ikke mange endringsforslag til denne paragrafen. I forslaget er det tydeliggjort at «kirkeklokkene trenger en klangkasse for å komme til rette som instrument». Tenker man klokkene først og fremst som et vakkert visuelt inventar, og ikke som et instrument, kan klangen bli skadelidende og klokkene gi en for skarp lyd.

Døves menighet, Bergen forteller imidlertid at dette arter seg annerledes for døve:

For døve er det viktig å se kirkeklokkene. Bergen døvekirke har klokken plassert inne i kirkerommet. Døves menighetsråd, Bergen foreslår derfor en tilføyelse til denne paragrafen: «I døvekirker plasseres klokkene slik at de er synlige for alle. For disse klokkene kreves det ikke klangkasse.» Dette anliggendet bør kunne ivaretas i den reviderte *veiledningen* til regelverket.

Musikernes fellesorganisasjon påpeker at «Erfaringsmessig er en høy plassering av kirkens klokker, f.eks. i et tårn å foretrekke. Lavt plasserte klokker, f. eks. på kirkeveggen er ikke gunstig og skaper ubehagelig sterk lyd – til irritasjon for mange naboer.»

Flere høringsinstanser foreslår å stryke den nye setningen i annet ledd: «Hensynet til håndringing skal ivaretas». *Stjørdal menighetsråd* og *Nittedal fellesråd* ønsket ikke at håndringing *må* tas hensyn til, og mener dette er både fordyrende og upraktisk. *Alta menighetsråd* og *fellesråd* stilte seg spørrende til denne regelen og skrev: «Hvorfor og

hvordan skal hensynet til håndringing (§ 10) ivaretas? Vi skjønner ikke bestemmelsen og heller ikke formålet. Dette imøteser vi et utfyllende svar på...»

Her følger et svar på denne innvending: En grunn til bestemmelsen om at «hensynet til håndringing skal ivaretas» er ønsket om å videreføre lokale håndringingstradisjoner og gjerne skape ny interesse for dette. Trosopplæringsprosjektet *Tårnagentene* har gitt en fornyet interesse for klokketårnet og kirkeklokker. Da vil det være mer spennende for barn å ringe med hånd og tau enn å trykke på en knapp.

Så til spørsmålet om dette vil være fordyrende: Fagfolk på kirkeklokker sier at det er en vanlig misforståelse at det er umulig eller dyrt å få til manuell ringing når en har et automatisk ringeanlegg. Alle systemer som er levert de siste 20 årene kan en bare feste et tau til på et egnet sted, eller montere en arm for tau, slå av hovedbryter for strøm og starte å ringe. Det er ikke nødvendig med kompliserte frakoblinger. Den elektriske motoren blir dratt med, men det er ikke noe problem.

Eldre anlegg kan ha en brems som også må kobles fra, noe som krever litt arbeid, men det medfører ikke store investeringer.

Utgifter til ringing og kiming med klokker er i dag en vesentlig utgift på fellesrådenes budsjetter. Dette vil med ny datateknologi kunne løses på en mye billigere og bedre måte i fremtiden i alle kirker som har elektrisk drevet motor å ringe med. Da kan en også tenke seg muligheten for en fornyet interesse hos frivillige som ønsker å videreføre gamle ringetradisjoner.

Kirkerådet fant derfor ikke grunn til å ta ut formuleringen «hensynet til håndringing skal ivaretas.»

Nord-Hålogaland bispedømmeråd ønsket en bestemmelse som sier at «plassering av kirkens klokker bør være slik at de høres naturlig inne i kirkerommet slik at man unngår å måtte overføre lyden av kirkeklokkene inn i kirkerommet ved hjelp av høyttalerutstyr». Dette er tatt inn i paragrafen.

Til § 11 Egne stoler

Flere ønsker at egne «stoler for brudepar» fortsatt burde være med i det nye regelverket. *Engehaugen menighetsråd* og *Snertingdal menighetsråd* opplever det som «underlig at brudestoler tas ut av reglene. Det er da faktisk nødvendig at det finnes stoler til dette bruk – og at disse er tilpasset kirkens øvrige inventar». Derimot mente de det ikke er ønskelig å erstatte «bør» i gjeldende regelverk med «skal finnes i alterområdet». Også *Gjøvik kirkelige fellesråd* advarte mot at erstatte «bør» med «skal».

Det teologiske Menighetsfakultet har i tråd med gudstjenestereformen følgende tilleggsforslag etter første setning: «I nye kirkebygg skal det særlig tas hensyn til at hovedliturgen skal kunne lede gudstjenesten også fra stolen.» For å synliggjøre liturgen som gudstjenesteleder, også når han/hun ikke utfører liturgiske handlinger heter det i veiledningen til *Gudstjeneste for Den norske kirke*: «Liturgen sitter på en stol i korpartiet, på et sted hvor han/hun er synlig for

menigheten og medliturgene. Liturgen sitter her når han/hun ikke utfører liturgiske handlinger» (side 7.31). En mulig formulering som så vidt mulig kan gjelde for alle kirker kan være: «Liturgens stol bør være plassert slik at liturgen er synlig for menigheten og for medliturgene.»

Da Nemnd for gudstjenesteliv behandlet et justert forslag etter høringen, foreslo nemnda å endre første setning fra «Egne stoler for liturg, medliturger og for brudepar bør finnes i alterområdet» til «Egne stoler for liturg og medliturger skal finnes i alterområdet. Det skal også være stoler til bruk ved vigsel.» Det ble da nødvendig å bytte om på rekkefølgen av setningene. Endringene av høringsforslaget blir da slik (ny tekst i **fet skrift**, ord tatt ut i *kursivert skrift* og videreført tekst i vanlig skrift):

«Egne stoler for *tjenestegjørende* liturg og medliturger skal finnes i alterområdet.
Liturgens stol bør plasseres slik at liturgen er synlig for menigheten og for medliturgene. Det skal også være stoler til bruk ved vigsel. I domkirker skal det være en egen bispestol. Det bør velges stoler som er tilpasset kirkens øvrige inventar.»

Til § 12 Nattverdutstyr

Stjørdal menighetsråd foreslår å stryke setningen «Disken utformes slik at nattverdbrødet ikke faller av», da dette anses som en selvfølge. Denne innvendingen er tatt til følge.

Andre spurte hva som menes med formuleringen i gjeldende regler og i høringsforslaget om at enkeltkalker skal være «av godkjent modell» (bl a *Møre biskop og bispedømmeråd*). Dette var en henvisning til en svært gammel bestemmelse og er nå tatt ut. I det nye forslaget er ikke enkeltkalker lenger et eget ledd, men er tatt inn i første ledd sammen med det øvrige i alterutstyret.

Skjold menighet med flere så ikke behovet for siste ledd hvor *et sidebord*, som er omtalt i den nye gudstjenesteboken, eller en *nisje i veggen*, kan være oppbevaringssted av alterutstyret før og etter nattverdhandlingen. Dette leddet er beholdt, men for å unngå å fylle opp alterpartiet med nye inventarstykker, nevnes *nisje i veggen før sidebord*.

Til § 13 Lys

Noen fellesråd foreslår å endre kravet i første ledd om at alterlysene skal være «levende lys», og begrense det til å være «hvite lys». Høringsinstansene viser til mulighetene som led-lys gir, og batteridrevne lys som ligner stearinlys (*Nittedal fellesråd, Bergen kirkelige fellesråd, Eid kyrkjeleg fellesråd*). Forslaget begrunnes med brannfare og at noen har allergier mot stearin.

Det vil imidlertid være et brudd med en sterk liturgisk og estetisk tradisjon om alterlysene ikke lenger skal være «levende lys». Ettersom de aller fleste høringsinstansene heller ikke har foreslått å endre bestemmelsen om at «alterlysene skal være hvite, levende lys», beholdes dette. *Menighetsfakultetet* gikk så å si den motsatte vei og foreslo en språklig tydeliggjøring ved å endre fra «hvite, levende lys» til «hvite med levende flamme». Likevel er høringsforslagets ordlyd beholdt.

Menighetsfakultetet har også foreslått en presisering i tredje ledd, hvor det bør hete: «Et påskelys kan **fra påskennatt**/påskedag **til** Kristi himmelfartsdag stå i en egen stake..» Dette er mer korrekt og er tatt til følge i det fremlagte forslaget.

Til § 14 Prosesjonskors og prosesjonslys

Lambertseter menighetsråd foreslår en endring i plasseringen av prosesjonslysene fra å stå ved alteret til å stå ved lesepulten:

Lysene bør ikke settes på hver side av alteret, men på hver side av lesepult. Dette fordi de ikke bør forstyrre inntrykket av alterets to store lys og fordi man mange steder nå benytter seg av evangelieprosesjon der tekstboken bringes fra lesepult og ned i kirkerommet, fulgt av prosesjonslysene og evt. prosesjonskorset. Derfor er altså disse lysenes «sted» lesepulten.

Også *Musikernes fellesorganisasjon* mener at plasseringen ved lesepulten er mer naturlig enn nær alteret. De pekte dessuten på at «i mindre kirker vil det dessuten by på problemer å få plassert prosesjonslysene nær alteret.»

Det gir god mening å plassere prosesjonslysene ved lesepulten. Men fordi ikke alle praktiserer evangelieprosesjon, kan det være grunn til å åpne opp for flere muligheter, slik også Menighetsfakultetet foreslår med formuleringen: «Prosesjonslydene plasseres enten ved alteret eller ved lesepulten ut fra den liturgiske bruken på stedet.» Denne setningen er nå tatt inn i paragrafen. Også deres forslag til justert formulering om prosesjonskorset er tatt inn: «Prosesjonskorset plasseres normalt ved alteret i egnet fot.»

Hamar biskop og bispedømmeråd foreslo å ta inn en bestemmelse om hvor prosesjonskorset bør stå mellom gudstjenestene. De mener dette bør stå rett innenfor kirkerommets hovedinngangsdør, fordi korset brukes i prosesjonen som starter ved inngangen. Dette anses som en naturlig plassering, men behøver ikke regelfestes.

Til § 16 Liturgiske klær

Det kom inn flere endringsforslag til denne paragrafen. Mange høringsinstanser innvendte at «hvite kapper for medliturger» (annet ledd) kun gjelder for menigheter som har vedtatt å bruke hvite kapper for medliturger (*Stjørdal menighetsråd, Eigersund kirkelige fellesråd, Snertingdal menighetsråd* og flere).

Imidlertid er det som nevnes i kapittel 4 (paragrafene 16 – 21) *ikke* obligatorisk, slik kapitlets innledningsformulering også angir.

Nord-Hålogaland bispedømmeråd, Musikernes fellesorganisasjon med flere påpeker at det også er behov for liturgiske klær til andre vigslede grupper enn prester. Dette er ivaretatt ved at ordet «Prestekappe» er endret til «Kappe» i kirker med kirkegård, ettersom også diakoner kan ha gravferd. Når regelverket nevner «rettstilte stolaer», dukker spørsmålet om «skråstilt stola» for diakoner og andre vigslede tjenestegrupper opp sammen med spørsmålet om disse også skal finnes i alle kirker.

Røyken kirkelige fellesråd mener det er tilstrekkelig med én alba, og ikke to. Menigheter med mange små kirker innvender også at det ikke er hensiktsmessig å ha liturgiske klær mm i hver av disse. Mye tyder altså på at det vil være tjenlig med en forenkling av regelverket her. Samtidig er det ikke ønskelig at messehagler og gravferdskapper faller ut.

Vestvågøy kirkelige fellesråd foreslår følgende formulering: «Det skal være tilgjengelig alba, stola og hvite kapper for ansatte og frivillige medarbeidere ut fra behov ved gudstjeneste og andre tjenester.» Dette kan være en god hovedregel. Så kan en føye til messehagel og gravferdskappe.

Paragraf 16 er derfor endret slik:

«Alba i minst to størrelser og rettstilte, stolaer i fire liturgiske farger, messehagler i de fire liturgiske fargene, eller minst to messehageler, fortrinnsvis hvit og grønn og hvite kapper for ansatte og frivillige medarbeidere ut fra behov ved gudstjeneste og andre tjenester.

Prestekappe til bruk på kirkegård/gravlund ved gravferd. dersom det vanligvis forrettes gravferd ved kirken. Hvite kapper for medliturger.

Hvite kapper til konfirmanter.»

(Til § 17 Enkeltkalker)

Det vises her til kommentarene i § 12. Paragrafen er tatt ut, ettersom enkeltkalker allerede er nevnt i § 12.)

(Til § 18 Soknebudsett)

Her påpeker flere at det ikke er hensiktsmessig at dette finnes i kirken, men at det finnes på menighetskontoret (*Bjørgvin biskop og bispedømmeråd, Stjørdal menighetsråd* m fl.)

Paragrafen er derfor tatt ut.

Dette medfører at tidligere § 19 når er blitt ny § 17, tidligere § 20 er blitt ny § 18 osv.

Til ny § 17 Utstyr til bruk ved takkeoffer

Noen høringsinstanser etterlyser nærmere bestemmelser om hvordan dette utstyret skal være. For å inkludere ulike måter å innsamle takkoffer på, er følgende tekst foreslått: **Nødvendig utstyr til innsamling av takkoffer.**

Til ny § 18 Bøker

Her foreslår *Musikernes fellesorganisasjon* og *Nord-Hålogaland bispedømmeråd* å ta inn «koralbøker og andre samlinger med liturgisk musikk». Dette er tatt til følge. Nemnd for gudstjenesteliv foreslo å endre «To bibler og to tekstbøker» til «Tre bibler og tekstbøker», fordi disse behøves både i sakristiet, for prest/tekstleser og for kirkemusiker. Nemnda foreslo også å endre betegnelsen «organist» til «kirkemusiker», da denne betegnelsen dekker både «kantor» og «organist». Også dette er tatt til følge i det fremlagte forslaget.

Til ny § 19 AV - utstyr

Denne paragrafen ble kommentert av flere høringsinstanser. *Eigersund kirkelige fellesråd* foreslo å ta ut siste setning, da det er for detaljert. Setningen beholdes likevel, også fordi det er eneste sted hvor kunstnerisk utsmykning /altertavle er nevnt.

Nemnd for gudstjenesteliv foreslo i sitt vedtak å presisere at AV-utstyret heller ikke bør «ta bort oppmerksomheten fra alterstedet». Dette er tatt til følge, og paragrafen endres da slik:

«Dersom AV-utstyr inngår i kirkerommet, skal det integreres på en best mulig måte i kirkerommet. Når det benyttes, bør det ikke dekke til kunstnerisk utsmykning/altertavle **eller ta oppmerksomheten fra alterstedet**».

Til ny § 20 Et godt bevaringsmiljø

Mange høringsinstanser mente at denne paragrafen er for upresis. *Bergen kirkelige fellesråd* har foreslått en ny formulering, og den er tatt til følge:

«Gammelt og nytt kirkelig inventar og utstyr skal sikres et godt bevaringsmiljø. **Vedlikehold av gjenstander fra før 1850 skal konsulteres med Riksantikvaren. Gjenstander fra 1537 og tidligere anses som automatisk fredet, vedlikehold/konservering av disse skal godkjennes av Riksantikvaren.** Også yngre gjenstander kan ha stor lokal- og kulturhistorisk verdi i dag og i fremtiden, og skal forvaltes ansvarlig.»

Til ny § 21 Tekstiler

Paragrafen er forenklet rent språklig.

Til ny § 23 Nytt inventar og utstyr

Flere høringsinstanser har innvendinger mot regelen om at biskopen skal godkjenne alt nytt inventar og utstyr. *Bergen kirkelige fellesråd* mener at dette «vil bidra til byråkratisering og unødvendig pengebruk» og *Nittedal kirkelige fellesråd* mener det blir «for mye byråkrati og detaljstyring». *Askvoll sokneråd* ønsker også «forenkla godkjenningsrutiner. Biskop bør til dømes kunne delegere til prostens godkjenning av inventar og utstyr.»

Et stort flertall gir imidlertid *ikke* uttrykk for noen innvending mot denne regelen, som også er hjemlet i kirkeloven § 18. En eventuell regelendring om dette kan derfor bare skje i forbindelse med en fremtidig revisjon av kirkeloven.

Hamar biskop og bispedømmeråd mener at formuleringen «for eldre kirkers vedkommende» er for upresis. *KA og Musikernes fellesorganisasjon* skriver at «en mer presis beskrivelse ville vel være «fredede og listeførte kirker». Dette er tatt til følge. Det er også gjort en mindre språklig justering i paragrafen.

Til ny § 24 «Prostens myndighet»

Denne og flere av de følgende paragrafer er endret slik at de paragrafene som ikke hadde egen overskrift, nå har fått dette. For å tydeliggjøre ny overskrift settes denne her i anførselstegn, og gjelder paragrafene 24 – 29.

I ny paragraf 24 er det også foretatt en annen endring: I gjeldende regelverk omtales «lokaler til kirkelig bruk» - altså gudstjenestesteder som ikke er permanente, vigslede kirker (likevel) som «vigslet». I kirkebyggghøringen var det bred oppslutning om å bruke et annet ord enn «vigslet» for «lokaler til kirkelig bruk» enn for kirkebygg, jf. hørings spørsmål 4 A. Høringsbrevet foreslo ordet «velsignet». Mange høringsinstanser sluttet opp om å bruke dette ordet. Andre, som var enige i å markere forskjellen mellom kirkebygg og (flerbruks-) «lokaler til kirkelig bruk» «foretrakk ordet «innvie» framfor «velsigne», ettersom velsigne uttrykker en handling som stadig gjentas, og derfor ikke var passende. Ordet som foreslås tatt inn her i paragraf 24 er «innviet». For nærmere begrunnelse til dette vises det til hørings sammendraget til kapittel 1 – 8, hvor hørings spørsmål 4 A omtales.

Til ny § 25 «Biskopens myndighet»

Heller ikke til denne regelen er det vesentlige innvendinger. Det er også en regel som er hjemlet i kirkeloven § 18.

Til ny § 26 «Menighetsrådets myndighet»

Her peker noen høringsinstanser på at Regler om liturgisk inventar og utstyr ikke er helt tydelig på forskjellen mellom det som *kan*, men ikke *må* være i et kirkerom (*Musikernes fellesorganisasjon*). I kapittel 2 og 3 i regelverket skjelnes det klart mellom *kan*- og *må*-inventar og utstyr. Det antas at uklarheter er forbundet med kapittel 4, hvor den innledende formulering er: «I hver kirke vil det i tillegg vanligvis være behov for:» Men som det er påpekt ovenfor til kapittel 4 kan dette være en vel begrunnet og hensiktsmessig formulering.

Mange fellesråd siterer formuleringene fra *Stavanger kirkelige fellesråd* som fremhever det problematiske ved at menighetsrådet avgjør om inventar og utstyr som kan være i en kirke, når det er fellesrådet som har ansvaret for kostnadene forbundet med dette:

Det er ikke greit at myndigheten i § 28 til å anskaffe og midlertidig fjerne inventar og utstyr legges til menighetsrådet. Grunnen til dette er at det er fellesrådet som står for bygging og innredning og derfor også må ha myndigheten i § 28. Fellesrådet har ansvar for kostnadene, og slike vil lett påløpe også om man mottar gaver eller når man må foreta fysiske endringer i bygget.

Andre høringsinstanser fremhever at det bør være tett kontakt og god kommunikasjon mellom menighetsråd og fellesråd i spørsmål om inventar og utstyr. Dette må anses som en forutsetning for at dagens regelverk kan praktiseres på en god måte.

Det foreslås imidlertid ingen endringer i § 26.

Til ny § 28 «Nasjonalt register»

Molde kirkelige fellesråd skriver følgende:

Fellesrådet (ikke menighetsrådet) bør ha ansvaret for registrering av inventar og utstyr (§ 30). Det med begrunnelse i at oversikt over inventaret er viktig for ivaretagelse av drift og vedlikehold av kirkebygget.

Mange foreslår at bestemmelsen om at inventar og utstyr skal «registreres» kunne vært nærmere presisert til «i en database» eller i «en kirkelig database» eller «Kirkebyggdatabasen» (*Bjerkreim sokneråd, Oslo biskop og bispedømmeråd, Østre Toten fellesråd, Agder og Telemark biskop og bispedømmeråd m.fl.*)

Det er sjelden at det i et regelverk vises til et bestemt register. Det hører gjerne hjemme i et rundskriv eller en veiledning. I Kirkerådets veiledning på dette punkt vil det være en entydig henvisning til Kirkebyggdatabasen. For å tydeliggjøre at inventar og utstyr ikke bare skal registreres lokalt, er formuleringen endret til «i et nasjonalt register».